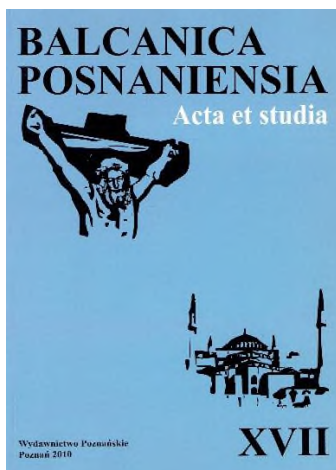

Korzeniewska-Wiszniewska Mirella, *Stanowisko Serbskiej Cerkwi Prawosławnej wobec zmian w polityce serbskiej po 2000 roku*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 2010, t. 17, s. 119–134.

<https://doi.org/10.14746/bp.2010.17.10>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/52462>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

bch.amu.edu.pl

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

STANOWISKO SERBSKIEJ CERKWI PRAWOSŁAWNEJ WOBEĆ ZMIAN W POLITYCE SERBSKIEJ PO 2000 ROKU

MIRELLA KORZENIEWSKA-WISZNIEWSKA

ABSTRACT. Mirella Korzeniewska-Wiszniewska, *Stanowisko Serbskiej Cerkwi Prawosławnej wobec zmian w polityce serbskiej po 2000 roku* (*The Serbian Orthodox Church and policy of the Serbian authorities after 2000*).

Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, XVII. Poznań 2010, Wydawnictwo Poznańskie, pp. 119-134, ISBN 978-83-7177-650-2, ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in English.

Mirella Korzeniewska-Wiszniewska, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych, ul. Jabłonowskich 5, 31-114 Kraków, Polska – Poland.

Cerkiew jest najbardziej powołaną i najodpowiedniejszą instytucją do ochrony serbskiej narodowej i prawosławnej tożsamości... Cerkiew ma obowiązek mówić o tym, co myśli na temat polityki państwowej, upominać, poprawiać, nakierować albo osądzić, jeśli polityka jest szkodliwa dla obywateli lub duchowieństwa. Czy komuś się to podoba czy nie, Cerkiew jest jedynym moralnym arbitrem państwowo-politycznych interesów, ponieważ bezpośrednio dotyczą one narodu, za który Cerkiew jest odpowiedzialna przed historią i Bogiem. Cerkiew nie ma pretensji do zastępowania władzy państwowej, ale może tę władzę obserwować z zewnątrz i osądzać, a wszystko to dla dobra narodu¹.

Rozważając temat relacji władz serbskich i Serbskiej Cerkwi Prawosławnej (SPC), należy przede wszystkim założyć, że relacja ta została przedstawiona na płaszczyźnie zbieżności i rozbieżności założeń i kierunków politycznych. Pominięta została kwestia instytucjonalnego funkcjonowania SPC oraz jej miejsca w społeczno-politycznym życiu władz serbskich. Nie będą też rozpatrywane formalne relacje państwo-Kościół, lecz ich faktyczna forma. Wzięte zostały pod uwagę tematy świeckie i polityczne, które są aktualne w życiu społeczeństwa serbskiego, a także są przedmiotem zainteresowania polityki władz serbskich i SPC oraz oceny polityki Belgradu.

¹ R. Radić, *Crkva i „srpsko pitanje”*, [w:] *Srpska strana rata*, red. N. Popov, Beograd 1996, s. 295.

Serbska Cerkiew Prawosławna wobec polityki serbskiej w latach 90. XX wieku

Charakter obecnej polityki, którą prowadzi Serbska Cerkiew Prawosławna, ukształtował się na przestrzeni ostatniego ćwierćwiecza i jest konsekwencją wszystkich wydarzeń, których była świadkiem, w których uczestniczyła i na które miała wpływ. Reaktywację jej działalności można odnotować w połowie lat 80. XX w., gdy po śmierci Josipa Broz Tity komunizm w wydaniu jugosłowiańskim zaczął chylić się ku upadkowi, a w republikach Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii (SFRJ) pojawiły się nurty pronarodowościowe, które zmierzały do utworzenia państw narodowych i w efekcie doprowadziły do rozpadu Jugosławii na 6 niezależnych państw, a jeśli uznać za niepodległe Kosowo, można mówić nawet o 7 państwach.

Serbska Cerkiew Prawosławna wpisywała się bezpośrednio, od samego początku, w owe nurty narodowe. Wystąpiła przede wszystkim jako obrończyni tradycji i kultury prawosławnej, języka serbskiego oraz cyrylicy, kojarzonej z kręgiem kultury prawosławia². Za najbliższe duchowo Serbom uważano przede wszystkim Czarnogórę i Rosję, ale również Macedonię, a nawet Grecję, mniej natomiast Bułgarię (ze względu na utrzymujących się tam przy władzy komunistów, ze względu na serbsko-bułgarski konflikt interesów na płaszczyźnie politycznej).

Gdy w wyniku rozpadu SFRJ doszło do wojen, ważnym ich elementem stała się odrębność etniczna oraz właśnie religijna, która z przedstawicieli odmiennego wyznania czyniła automatycznie wroga. Faktem jest, że w okresie wojen 1991-1995 postawa SPC była mocno dwuznaczna moralnie i aby uniknąć jednoznacznych uproszczeń o charakterze oskarżycielskim, należałoby rozwinąć szerszy kontekst, który jednak wychodzi poza ramy tematu poruszanego w tym artykule. Duchowieństwo prawosławne postrzegało ten konflikt jako odwieczną walkę między katolicyzmem a prawosławiem, w której Kościół katolicki, jak zawsze, dążył do dominacji. Sytuacja taka miała miejsce w czasie wojny w Chorwacji. Konflikt w Bośni i Hercegowinie (BiH) przyniósł hasło obrony chrześcijaństwa przed żywiołem muzułmańskim.

SPC nie popierała wojny jako takiej, w znaczeniu konfliktu zbrojnego, co stoi przecież w sprzeczności z jej doktryną, ale jednocześnie broniła praw Serbów w Chorwacji oraz BiH, do samego końca, czyli aż do 1995 r. (a nawet dłużej), wspierając ich wolę przyłączenia się do Serbii (wówczas wchodzącej w skład powstającej w 1992 r. Federacyjnej Republiki Jugosławii (FRJ)). Z drugiej strony traktowała tę wojnę jako wojnę obronną i usprawiedliwiała działania serbskich żołnierzy, co częstokroć klóciło się z chrześcijańską nauką, zważywszy na morderstwa, okrucieństwa, gwałty i wypędzenia, które były nieodłącznym elementem tych wojen³.

² Związany z tradycją religijną lider Serbskiej Partii Demokratycznej (SDS) w Bośni Radovan Karadžić stwierdził, że: „Serbska Cerkiew Prawosławna nie miała za sobą żadnej silnej i międzynarodowej instytucji, która broniłaby jej praw i równouprawnienia wyznających, zaś w Jugosławii nie miała równych praw, tak jak pozostałe wyznania” (chodziło tutaj o obszary poza Czarnogórą i naturalnie Republiką Serbii), R. Karadžić, *Formiranjem naše stranke odahnuli su svi*, [w:] Lj. Bulatović, *Radovan*, Beograd 2002, s. 168.

³ D. Gil, *Prawosławie, historia, naród. Miejsce kultury duchowej w serbskiej tradycji i współczesności*, Kraków 2005, s. 209.

Poparcie Cerkwi dla polityki władz jugosłowiańskich – czyli dla prezydenta Serbii w latach 1990-1997 Slobodana Miloševicia – w okresie wojennym również nie było jednoznaczne, choć według opinii większości naukowców, istniało⁴.

Inaczej przedstawiała się sytuacja jeśli chodzi o serbskie władze Bośni i Hercegowiny, a zwłaszcza osobę Radovana Karadžicia. Duchowieństwo prawosławne miało większy wpływ na jego ideologię i pozostawało z nim w bliższych kontaktach niż ze Slobodanem Miloševiciem. Zresztą sam prezydent Republiki Serbskiej Bośni podkreślał wielokrotnie swoje związki z prawosławiem i swą głęboką religijność. Twierdził nawet, że władze w Pale (siedzibie parlamentu Republiki Serbskiej Bośni) nie podejmowały żadnej decyzji bez konsultacji z Kościołem⁵.

Działalność serbskiego duchowieństwa wyszła również w tamtym czasie poza granice polityki państwowej i przybrała wymiar międzynarodowy. Organizowane były ekumeniczne spotkania na najwyższych szczeblach Kościołów, zarówno na terytoriach byłej Jugosławii, jak i za granicą, brali w nich udział przedstawiciele religijni zwaśnionych stron: katolicy, prawosławni i muzułmanie. Spotkania te, pozostające zazwyczaj bez realnego wpływu na politykę wojenną, miały na celu nawoływanie do pokoju i zakończenia wojny⁶.

Po jej zakończeniu w 1995 r. część duchowieństwa SPC wyrażała się w bardzo negatywnych słowach na temat porozumienia podpisanego w Dayton, piętnując Miloševiciową politykę, która dopuściła do utraty bośniackich i chorwackich terytoriów zamieszkałych przez Serbów i nazywając prezydenta „sprzedawczykiem”⁷.

Podsumowując kwestię stanowiska prawosławnego duchowieństwa wobec wojen jugosłowiańskich, można przytoczyć słowa Radmili Radić, według której w okresie wojennym „duchowni oscylowali pomiędzy ekumenizmem i antywojenną postawą, zaś część hierarchii pozostała w objęciach nacjonalizmu”⁸.

⁴ Według badaczki problemu Radmili Radić, patriarcha Pavle – głowa Serbskiej Cerkwi Prawosławnej – odciął się od szukania punktów wspólnych ze Slobodanem Miloševiciem i od poparcia go w ogóle. Swoje związki z Cerkwią podkreślał lider Serbskiego Ruchu Odnowy, Vuk Drašković, którego program narodowy miał charakter silnie związany z religią prawosławną. Warto zaznaczyć, że politycy afirmowali publicznie swoją religijność, aby nadać swej działalności i promowanej przez siebie ideologii charakter wręcz misyjny, zaś wizerunek „prawdziwego Serba” kojarzył się nieodłącznie z jego religijnością. Takim stricte „religijnym politykiem” był Radovan Karadžić – R. Radić, op. cit., s. 147 i 156; O. Milošavljević, *U tradiciji nacionalizma*, s. 52; C. Lutard, *Géopolitique de la Serbie – Monténégro*, Bruxelles 1998, s. 89; por. W. Szczepański, *Serbska Cerkiew Prawosławna. Od flirtu z obozem władzy Slobodana Miloševicia do przejścia na stronę opozycji, czerwiec 1999 – październik 2000*, „Glaukopis” nr 4, 2006, s. 229; S. Šarkić, *Legalizacija kriminala*, [w:] *Moje godine sa Miloševiciem*, red. N. Savković, Novi Sad 2002, s. 45.

⁵ R. Karadžić, *Zašto se su Srbi poslednji organizovali*, [w:] Lj. Bulatović, *Radovan...*, s. 167; W. Szczepański, *Serbska Cerkiew Prawosławna*, s. 230.

⁶ Warto zaznaczyć, że przedstawiciele prawosławnego duchowieństwa obecni byli podczas prac nad projektem pokojowym Grupy Kontaktowej w 1994 r. W bośniackim parlamencie obecni byli metropolita Nikolaj, biskup Vasilije i biskup Atanasije, R. Radić, op. cit., s. 294, 301 i 302; S. Kovačević, P. Dajić, op. cit., s. 108.

⁷ Ibidem, A. Jevtić, op. cit., s. 138.

⁸ Ibidem, s. 18.

Kolejne lata przyniosły konflikt SPC z Miloševićem, który był coraz ostrzej krytykowany przez prawosławne duchowieństwo, nazywające go „amerykańskim sługusem czy anty-Serbem”⁹.

Druga połowa lat dziewięćdziesiątych XX w. przyniosła Serbom walkę o Kosovo z mniejszością albańską, zamieszkującą to terytorium w ok. 85%¹⁰. Konflikt ten spowodował ponowne zaangażowanie się zagranicy w sprawy jugosłowiańskie, co doprowadziło do kolejnej wojny wiosną 1999 r., w której po stronie Albańczyków stanęły USA i NATO, bombardując FRJ przez prawie 3 miesiące.

Wprawdzie Serbowie uznani zostali za moralnych zwycięzców w tym konflikcie, jednak obszar kosowski został objęty międzynarodowym protektorem z administracją ONZ (UNMiK) oraz wojskami NATO (KFOR) stacjonującymi na jego terytorium. Moment ten okazał się bardzo dramatyczny dla SPC nie tylko ze względu na fakt, że na obszarze kosowskim znajdowały się najstarsze zabytki serbskiej architektury sakralnej, ale i dlatego, że tam mieściła się główna siedziba prawosławnego patriarchy. Po 1999 r. znalazła się ona poza terytorium obecnej Republiki Serbii właściwej; co więcej, był to początek prześladowania serbskiej ludności i sukcesywnego niszczenia obiektów cerkiewnych.

SPC wobec polityki nowych władz

Rok 2000 przyniósł zmiany w Republice Serbii, jakimi było odsunięcie od władzy, po 14 latach rządów, Slobodana Miloševicia i przejęcie rządów przez dotychczasową opozycję, z DSS (Demokratyczną Partią Serbii) i Vojislavem Koštunicą na czele, który został nowym prezydentem Federacyjnej Republiki Jugosławii.

Serbska Cerkiew Prawosławna znalazła się w okolicznościach budowania relacji z nowo obraną władzą, co nie było rzeczą trudną, zważywszy na dystansowanie się do polityki Miloševicia w latach poprzednich i ściślejsze związki z opozycją. Warto w tym miejscu wspomnieć, że polityka ugrupowań opozycyjnych w okresie wojen w byłej Jugosławii nie odbiegała od tego, co głosiły ówczesne władze i podnosiła kwestię interesów narodu serbskiego w ten sam, a czasami nawet bardziej radykalny sposób niż partia rządząca¹¹.

⁹ D. Gil, op. cit., s. 211.

¹⁰ I. Stawowy-Kawka, *Kosowo – problemy narodowe*, „Prace Komisji Środkowoeuropejskiej PAU”, t. X, (red.) J. Machnik i I. Stawowy-Kawka, Kraków 2002, s. 43; M. Waldenberg, *Rozbicie Jugosławii. Jugosłowiańskie lustro międzynarodowej polityki*, Warszawa 2005, s. 243; *Spis ludności z 1981 r.*; P. Garde, *Vie et mort de la Yougoslavie*, Paris 1992, s. 116.

¹¹ Można tutaj wspomnieć choćby o Vojislavie Šešelju; jego Serbska Partia Radykalna postulowała utworzenie tzw. Wielkiej Serbii, której granice sięgałyby „tam, gdzie serbskie groby”, obejmując część terytoriów Chorwacji, Bośni i Hercegowiny i Macedonii; czy też program SPO Vuka Draškovića, który na początku lat 90. XX w. również dążył do utworzenia Wielkiej Serbii, później zaś ewoluował pod wpływem antywojennych nastrojów, panujących w społeczeństwie serbskim. Co więcej, polityk ten zawsze podkreślał silne związki z SPC i jej rolę w życiu społecznym Serbii. Zob. E. Bujwid-Kurek, *System partyjny Republiki Serbii*, [w:] *Współczesne systemy partyjne wybranych państw europejskich*, red. M. Grzybowski, A. Zięba, Kraków 1996, s. 219.

Analizując obszar zainteresowania i tematykę podejmowaną przez Cerkiew na łamach jej oficjalnych publikacji po roku 2000, można wyłonić kilka zasadniczych obszarów zainteresowania. Były to: kwestie dotyczące samego Kościoła oraz wydarzeń *stricto* związanych z religią; następnie temat Kosowa, zarówno w aspekcie położenia SPC jak i ludności serbskiej w tym regionie. Kolejna płaszczyzna tematyczna, której Cerkiew poświęcała uwagę, to sytuacja serbskiego duchowieństwa i obiektów sakralnych w byłych republikach jugosłowiańskich. Kolejnym wątkiem były relacje z Rosją i rosyjskim duchowieństwem prawosławnym. Relatywnie najmniej miejsca poświęcano rodzimym władzom oraz serbskiej polityce państwowej, co wcale nie znaczyło braku uwagi, gdyż jeśli chodziło o kwestię kosowską lub rosyjską, głos państwa i Kościoła był jednobrzmiący, przez co SPC generalnie nie komentowała tych relacji na łamach swoich publikacji (w sprawie Kosowa zmieniło się to po 2008 r., o czym poniżej).

Nowe władze zadeklarowały oficjalnie inny niż dotychczasowy kierunek polityczny, zorientowany na demokratyzację i Unię Europejską. Z drugiej strony pierwsze lata rządów pokazały w istocie, że w wielu zasadniczych kwestiach polityka pozostała niezmieniona, stanowiła kontynuację tej, którą prowadził Milošević i żadne proeuropejskie hasła nie były w stanie tego ukryć. Władza państwowa zaczęła reprezentować, podobnie jak SPC, trudną do pogodzenia dwoistość.

Rok 2000 nie stanowił również punktu zwrotnego dla samej Cerkwi. Entuzjazm wobec zmiany władz może był powszechny wśród duchowieństwa, jednakże pozostało ono podzielone tak jak w ubiegłych latach, co nie oznaczało zmian czy przyjęcia nowych kierunków i jednomyślności kleru w kwestiach narodowych, kulturowych i politycznych.

Spuścizną ideologiczno-polityczną po latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. były m.in. radykalne nurty w SPC, które uosabiały się np. w Świątosawskim Ruchu Młodzieżowym i Studenckim lub ugrupowaniach tzw. „nowej serbskiej prawicy”, które głosiły konieczność powrócenia do „średniowiecznej tradycji cerkiewno-narodowych soborów – jedynej właściwej według nich (i to na długo przed początkami parlamentaryzmu) instytucji, powołanej do rozwiązywania problemów politycznych”¹². Działały one niezależnie od przemian – zresztą i tak nikłych, które usiłowano wprowadzić w serbskim społeczeństwie.

Poza tym można było odnaleźć przeciwników demokracji i równocześnie zwolenników monarchii, którzy uważali, że nie powinien istnieć rozdział państwa i Cerkwi na płaszczyźnie prawnej, ponieważ każdy obywatel był zarazem – według nich – członkiem wspólnoty kościelnej. „Państwo powinno być ciałem a Cerkiew duszą narodu i razem powinny dzielić troski narodowe, bez wzajemnych pretensji do władzy”¹³. Między innymi takie hasła nie wychodziły naprzeciw proeuropejskim przemianom, które deklarowała Serbia, co więcej, w tę postawę dodatkowo wpisywała się niechęć czy wręcz nienawiść do Zachodu w znaczeniu politycznym i kulturalnym, a także programowa wrogość do Watykanu. Zazwyczaj połączona ona była z nienową opinią, która wyrażała z kolei przekonanie nie tylko o nienawiści Europy

¹² D. Gil, op. cit., s. 213.

¹³ Ibidem, s. 217.

Zachodniej, ale i o spisku przedstawicieli katolicyzmu w stosunku do osób prawosławnych, a co za tym szło, „wszystkiego, co serbskie i bałkańskie”¹⁴.

W marcu 2003 r. doszło do zabójstwa ówczesnego premiera Serbii Zorana Djindjicia – jednego z najbardziej demokratycznych polityków rządzących, który istotnie usiłował skierować Serbię na demokratyczne tory. Jego śmierć była impulsem do sporządzenia przez świeckie organy władzy raportu na temat sytuacji wewnętrznej w Serbii. Raport ten zawierał miejscami ostre, ale nieodbiegające od prawdy stwierdzenia, że „część społeczeństwa serbskiego wciąż ślizga się po powierzchni haseł nacjonalistycznych, (...) jest głęboko konserwatywne, (...) że poglądy Cerkwi są często bardzo antyzachodnie, izolacjonistyczne, defensywne i oparte w dużej mierze na dziełach antysemito zorientowanych duchownych”¹⁵.

Tekst raportu rozjuszył radykalnych duchownych, którzy nie pozostali dłużni, oceniając w niezwykle ostrych i niewybrednych słowach prace komisji, którą nazwali „kryzysogenną grupą z prawdziwego (...) zaściankowego i antyduchowego podziemia, która dostaje ślinotoku z euro miłości – czyli konsekwentnej serbonienawości i cerkwionienawości”, i która nie potrafiła dokonać rzetelnej analizy sytuacji w Serbii¹⁶.

Nie należy jednak utożsamiać wyżej opisanej postawy ze stanowiskiem całego duchowieństwa SPC. Nierzadko pojawiały się opinie, zarówno hierarchów kościelnych, jak i prawosławnych publicystów, które w krytyczny sposób oceniały postawę duchowieństwa w ubiegłych latach. Co więcej, rozwijał się ekumeniczny dialog, w którym uczestniczyli przedstawiciele walczących ze sobą do niedawna religii byłych republik jugosłowiańskich. Fakt ten był skrupulatnie odnotowywany w obszernych doniesieniach na oficjalnej stronie SPC, która dokumentowała każde tego typu wydarzenia, jak choćby międzynarodową konferencję w Berlinie o relacjach między państwem a Kościołem¹⁷.

Od roku 2004 SPC mogła zaobserwować dalsze przemiany w państwie, na czele którego stanął demokratą i zwolennik przystąpienia do UE – Boris Tadić. Nowy prezydent mimo swojej nowoczesnej postawy dbał o dobre relacje z Cerkwią. Można było odnotować regularne spotkania z patriarchą Pavle czy znajdującym się w złym położeniu kosowskim duchowieństwem. Ten postępowy polityk starał się przekonać bardziej konserwatywną część społeczeństwa, że transformacja i dążenie do europeizacji kraju nie musiały stać w sprzeczności z religijnością. Mimo dbałości o gesty ze strony władz pod adresem Cerkwi, po jej stronie nie milkły głosy krytyki, zwłaszcza pod adresem prounijnych planów. Zwolennicy integracji byli nazywani, np. przez znanego ze swych ortodoksyjnych poglądów bpa Atanasija Jevticia odstępcami od wiary, którzy pobierają nauki w bezbożnej, nauczającej tolerancji Europie”¹⁸.

¹⁴ Ibidem, s. 220 i 224.

¹⁵ Ibidem, s. 221.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, s. 222, *Берлин: међународна конференција о односу Цркве и државе*, 28.04.2007, http://www.spc.rs/sr/berlin_medjunarodna_konferencija_o_odnosu_crkve_i_drzave (dostęp 7.09.2009). Међурелигијско вијеће одржало 43. „Седницу”, 20.04.2007, http://www.spc.rs/sr/medjureligijsko_vijece_odrzalo_43_sednicu (dostęp 7.09.2009).

¹⁸ Ibidem, s. 239.

Warto jednak zauważyć, że Cerkiew skrupulatnie odnotowywała wszystkie spotkania polityków z przedstawicielami SPC. Jak donoszą informacje z oficjalnej strony SPC, gdy w lutym 2007 r. doszło do spotkania patriarchy Pavle z Borisem Tadićem, prezydent informował głowę Cerkwi o postępach w negocjacjach w sprawie Kosowa i niezłomnym stanowisku władz belgradzkich w tej sprawie. W odpowiedzi duchowni zapewnili o słuszności sprawiedliwego rozwiązania kwestii Kosowa, mimo że, jak podkreślali, nie byli przeciwko Albańczykom¹⁹.

Podkreślano również postawę prozachodniego i proeuropejskiego prezydenta, który „podziękował patriarsze za ojcowskie modlitwy, wsparcie oraz za ewangeliczny pokój i konsekwencję, która była jego zaletą, szczególnie w ciągu ostatnich 15 lat kryzysu”²⁰. Doniesienia te były dla Kościoła istotne. Radykałowie i ugrupowania głoszące nacechowane nacjonalizmem hasła przywiązywały wagę do religii prawosławnej i nauki Kościoła. W opozycji do tego zwolennicy Unii Europejskiej i reform w stylu zachodnim mieli prezentować laicki nurt myślenia, a tym samym nie mogli być „prawdziwymi Serbami”. Prezydent swoimi wizytami zaprzeczał tym stereotypom, kreując wizerunek nowoczesnego, ale i wierzącego Serba. Należy dodać, że wizyty te były regularne i zdarzały się, nawet jeśli miały charakter wyłącznie kurtuazyjny²¹.

Warto jeszcze zauważyć, że takie doniesienia ilustrowano zdjęciami. Zazwyczaj przedstawiały one patriarchę i prezydenta siedzących obok siebie na kanapie, rozluźnionych, uśmiechniętych i pograżonych w rozmowie. Często też zamieszczano zdjęcie, na którym prezydent całował głowę SPC w rękę. To pokazywało zarówno dobre relacje Cerkwi z władzami, jak i szacunek, jakim władza świecka obdarza władzę duchowną.

Ponadto Tadić dał się poznać jako obrońca własności SPC w jej sporze z Czarnogóską Cerkwią Prawosławną (CPC). Po rozdzieleniu się Serbii i Czarnogóry na dwa osobne państwa, CPC zaczęła dążyć do przejęcia własności (m.in. nieruchomości) SPC. Prezydent Serbii interweniował w tej sprawie u prezydenta Czarnogóry Filipa Vujanovicia²².

SPC oczekiwała od władz pomocy, wstawiennictwa i ochrony nie tylko w Czarnogórze, ale i w innych byłych republikach jugosłowiańskich, a przede wszystkim

¹⁹ *Сусрет Патријарха и Председника*: «Нека наше речи буду благе, а докази јакни», 22.02.2007, http://www.spc.rs/sr/susret_patrijarha_predsednika_%C2%A%BBneka_nase_reci_budu_blage_dokazi_jaki-%C2%BB (dostęp 20.09.2009).

²⁰ Ibidem. *Председник Србије Борис Тадић посетио Патријарха Павла*, 14.12.2007, http://www.spc.rs/sr/predsednik_srbije_boris_tadic_posetio_patrijarha_pavla (dostęp 11.09.2009), *Председник Владе Србије Војислав Коштуница посетио Патријарха Павла*, 8.01.2008, http://www.spc.rs/sr/predsednik_vlade_srbije_vojislav_kostunica_posetio_patrijarha_pavla (dostęp 11.09.2009).

²¹ *Председник Тадић посетио Патријарха српског Г. Павла*, 15.11.2007, http://www.spc.rs/sr/predsednik_tadic_posetio_patrijarha_srpskog_g_pavla_0 (dostęp 11.09.2007), *Председник Тадић у посети Патријарху*, 29.11.2007, http://www.spc.rs/sr/predsednik_tadic_u_poseti_patrijarhu (dostęp 11.09.2009).

²² *Председник Тадић разговарао са Филіпом Вујановићем о заштити имовине Српске Православне Цркве у Црној Гори*, 13.04.2007, http://www.spc.rs/sr/predsednik_tadic_razgovarao_sa_filipom_vujanovicem_o_zastiti_imovine_srpskepravoslavne_crkve_u_crnoj_gori (dostęp 07.09.2009).

na spornym terytorium Kosowa. Na prośbę duchowieństwa prezydent złożył wniosek do Rady Bezpieczeństwa ONZ, aby Misja RB ONZ włączyła w swój program zwłaszcza enklawy serbskie i odwiedziła najbardziej zagrożone, a ważne dla Cerkwi, miejsca: Dečani, Peć, Deveč i Cerkiew pw. Świętego Archaniola²³.

Nowym zjawiskiem było również porozumienie zawarte w 2007 r. między władzami świeckimi i duchownymi, dotyczące emisji programów religijnych w telewizji publicznej (oraz kulturalno-religijnych i religijno-informacyjnych), co miało wychodzić naprzeciw „obywatelom Serbii, z których ogromna większość to ludzie wierzący”²⁴.

Sam prezydent Tadić przywiązywał wagę do świąt kościelnych oraz ważnych wydarzeń w życiu SPC. Źródła cerkiewne skrupulatnie odnotowywały gesty przedstawicieli władz serbskich świadczące o ich przywiązaniu do tradycji prawosławnej oraz szacunku dla osób wierzących. Jako przykład można podać zamieszczenie informacji o złożeniu życzeń z okazji Świąt Wielkanocnych przez prezydenta i premiera Serbii oraz podanie pełnej treści tych wypowiedzi na oficjalnej stronie internetowej SPC²⁵.

Obok współpracy na płaszczyźnie administracyjnej, Cerkiew rozwinęła również współpracę z Akademią Wojskową w Belgradzie. Na mocy porozumień duchowni mieli przeprowadzać szereg wykładów na temat tradycji narodowej oraz kwestii uduchowienia (lub jego braku) w narodzie²⁶.

Kosowo

Głównym motywem, który najsilniej współbrzmiał w polityce państwowej i cerkiewnej, był wspomniany problem Kosowa. Tematowi temu zarówno świeckie media serbskie, jak i te cerkiewne poświęcały najwięcej uwagi, zaś ton i retoryka były podobne. Pisano o dramatycznym położeniu ludności serbskiej (i niealbańskiej w ogóle) i dewastacjach cerkwi przy biernej postawie UNMiK i KFOR oraz konieczności jak najszybszego rozwiązania statusu problematycznej prowincji. Prasa niekościelna koncentrowała się jeszcze na szczegółowych doniesieniach z procesu międzynarodowych negocjacji w sprawie rozwiązania kwestii kosowskiej. Priorytet ten na pewno łączył i zbliżał do siebie władze świeckie i kościelne.

SPC w swoich doniesieniach na powyższy temat koncentrowała się prawie wyłącznie na negatywnych aspektach społecznego życia serbsko-albańskiego: napadach

²³ Председник Тодић: Мисија УН да обиђе енклаве и манастире, 20.04.2007, http://www.spc.rs/sr/predsednik_tadic_misija_un_da_obidje_enklave_manastire (dostęp 7.09.2009).

²⁴ Споразум о производњи и емитовању верског програма на Радио-телевизији Србије, 9.07.2007, http://www.spc.rs/sr/sporazum_o_proizvodnji_emitovanju_verskog_programa_na_radioteleviziji_srbije (dostęp 7.09.2009).

²⁵ Председник Тодић и премијер Цветковић честитали Васкрс Патријарху Павлу и верницима, 17.04.2009, http://www.spc.rs/sr/premijer_mirko_cvetkovic_cestitao_vaskrs_patrijarhu_pavlu_vernicima (dostęp 17.09.2009).

²⁶ Споразум о сарадњи СПЦ и Војне академије, 7.10.2008, http://www.spc.rs/sr/sporazum_o_saradnji_spc_vojne_akademije (dostęp 14.09.2009).

na ludność niealbańską, niszczeniu serbskich domów lub zabytkowych obiektów sakralnych, dyskryminacji Serbów w każdym aspekcie życia społecznego, a także na regularnych porwaniach Serbów, do których zaczęło dochodzić po 1999 r.²⁷

Doniesienia cerkiewne charakteryzował z roku na rok coraz bardziej dramatyczna retoryka i ton, w którym publikowano wszelkie doniesienia na ten temat. W miarę upływu czasu niepodległość Kosowa stawała się faktem dokonanym, zaś Albańczycy w negocjacjach przyjmowali nieprzejednaną postawę wobec rozwiązania problemu, żądając wyłącznie niepodległości. Rok przed ogłoszeniem niepodległości przez parlament kosowski można było znaleźć w cerkiewnych publikacjach informacje o „etnicznych czystkach”, „ludobójstwie”, „napadach terrorystycznych”, zaś o samych Albańczykach pisano „Sziptary”, co w języku serbskim oznaczało pogardliwe określenie przedstawicieli tej narodowości (jest to zniekształcona wymowa albańskiego wyrazu Shqiptar)²⁸.

W dniu 17 lutego 2008 r. władze albańskie w Kosowie ogłosiły niepodległość prowincji i wystosowały do 192 krajów pisma o uznanie Republiki Kosowa jako niepodległego i suwerennego państwa. Władze serbskie naturalnie tego faktu nie uznały. Nawet niewielka liczba działaczy politycznych, którzy popierali niepodległość Kosowa, wyraziła swoje niezadowolenie wobec tego jednostronnego aktu.

W ten sam dzień Serbska Cerkiew Prawosławna uzyskała oświadczenie od rządu, którego autorem był wicepremier Božidar Đelić, że „Serbowie w Kosowie i Metohii mogą liczyć na wsparcie władz Serbii”²⁹.

W istocie po 17 lutego wystosowywały one nieustannie gesty wsparcia pod adresem Cerkwi. Przybierały one albo formę werbalną, albo były to wizyty lub delegacje. Duchowni podkreślali swoją jedność i ścisły związek z Republiką Serbii oraz

²⁷ Z porwaniami częstokroć powiązany był proceder nielegalnego handlu organami ludzkimi, którym podobnie jak handlem kobietami i narkotykami zajmowała się albańska mafia na terytoriach Macedonii, Kosowa i Albanii, o czym donosiły nie tylko serbskie media świeckie i cerkiewne, ale temat ten wielokrotnie poruszała Rosja i Władimir Putin by naświetlić problem na arenie międzynarodowej, o czym poniżej. *Дик Мрти - извештај за трговину органима*, 26.06.2008, http://www.spc.rs/sr/dik_marti_izvestilac_za_trgovinu_organima (dostęp 14.09.2008), 27.03.2008, *Генерални директор осуђује напад на објекат светске културне баштине - Унеско у Дечанима, на Косову*, 5.04.2007, http://www.spc.rs/sr/generalni_direktor_osudjuje_napad_na_objekat_svetske_kulturne_bastine_unesco_u_decanima_na_kosovu (dostęp 7.09.2009), *Етничко чишћење и културни геноцид на Косову и Метохији*, 6.11.2007, http://www.spc.rs/sr/etnicko_ciscenje_i_kulturni_genocid_na_kosovu_i_metohiji (dostęp 10.09.2009), *Терористички напади на куће Срба и институције на Косову*, 4.01.2008, http://www.spc.rs/sr/teroristicki_napadi_na_kuce_srba_i_institucije_na_kosovu (dostęp 11.09.2009), *Представљање књиге Шиптарски геноцид над Србима у 20. веку на Коларцу*, 5.12.2008, http://www.spc.rs/sr/predstavlanje_knjige_siptarski_genocid_nad_srbima_u_20_veku_na_kolarcu (14.09.2009).

²⁸ *Шиптари напали свеиетено лице*, 10.08.2009, http://www.spc.rs/sr/siptari_napali_svesteno lice (17.09.2009), *Шиптарске провокације на прослави годишњице тзв. 'независности'*, 18.02.2009, http://www.spc.rs/sr/siptarske_provokacije_na_proslavi_godisnjice_tzv_nezavisnosti (dostęp 15.09.2009).

²⁹ *Срби на Косову и Метохији могу да рачунају на подршку Владе Србије*, Srpska Pravoslavna Crkva 17.02.2008, http://www.spc.yu/sr/srbi_na_kosovu_i_metohiji_mogu_da_racunaju_na_podrsku_vlade_srbije.

apelowali o solidarność wszystkich Serbów³⁰. Biskup Artemije, który był autorem tych słów, zwrócił się do wiernych z następującą odezwą:

Wszyscy wiemy, że dzisiaj wyrażono zgodę na wielką niesprawiedliwość, na jeszcze jedną zbrodnię na naszym narodzie, na naszym świętym Kosowie i Metohii, na naszych świętościach, na naszych grobach, poprzez odebranie Kosowa od Serbii. Jednakże czy można je oddzielić od Serbii? Żadne postanowienie, żaden podpis, żadna zła wola nie może tego uczynić!³¹

Przez następne tygodnie SPC odnotowywała gesty solidarności, jakie wyrażali wobec narodu serbskiego przedstawiciele Kościoła prawosławnego z innych państw. Pierwsza pospieszyła Cerkiew moskiewska, która w swoim oświadczeniu dotyczącym sytuacji w Kosowie stwierdziła, że „Albańczycy, którzy żyją w Kosowie i Metohii nie mogą budować spokojnego życia na cudzym nieszczęściu”, zaś samo „jednostronne ogłoszenie niepodległości było krachem prawa międzynarodowego”³².

Swoją solidarność z Serbami i równocześnie ostrą krytykę międzynarodowych działań wyrazili również: biskup australijsko-nowozelandzki G. Irinej, metropolita środkowo-zachodniej Ameryki Hristofor (Kovačević), Patriarcha wszechgruziński Ilij, metropolita dąbrobośniacki Mikołaj, metropolita ziem czeskich i słowackich arcybiskup Hristofor, metropolita Warszawy i Całej Polski Sawa, a także intelektualiści z Bułgarii, wśród których znajdowali się wysokiej rangi przedstawiciele Bułgarskiej Cerkwi Autokefalicznej (m.in. metropolita warneński i wielkopresławski Cyryl i newrokopski metropolita Natanail)³³.

Serbscy duchowni codziennie organizowali zbiorowe modlitwy, połączone ze szczególną retoryką, którą kierowali do wiernych. Metropolita Amfilohije nazywał w swoich mowach Kosovo „świętym miastem Jeruzalem”, „kolebką serbskiego narodu”, „sercem serca”³⁴.

Oprócz wsparcia duchowego SPC zaangażowana była w niesienie pomocy materialnej ludności w Kosowie i liczyła, z powodzeniem zresztą, na ścisłą współpracę z władzami Republiki Serbii. Na łamach cerkiewnych czasopism oraz oficjalnej stro-

³⁰ *Епископ Артемије и министар Илић положили темеље за ново насеље у Грачаници*, Srpska Pravoslavna Crkva 18.02.2008, http://www.spc.yu/sr/episkop_artemije_i_ministar_ilic_polozili_temelje_za_novo_naselje_u_gracanici, Z. Majdin, *Sveti arhijerejski sabor: Susret u raskolu*, „Vreme” 22.05.2008, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=633273>.

³¹ Ibidem.

³² *Московска патријаршија: Самопроглашена независност Косова је крах међународног права*, Srpska Pravoslavna Crkva 18.02.2008, http://www.spc.yu/sr/moskovska_patrijarsija_samoproglašenja_nezavisnost_kosova_je_krah_medjunarodnog_prava.

³³ *Писмо Епископа аустралијско-новозеландског Г. Иринеја Премијеру Аустралије поводом прихватања независности Косова и Метохије*, Srpska Pravoslavna Crkva 20.02.2008, http://www.spc.yu/sr/pismo_episkopa_austrijalsko_novozelandskog_g_irineja_premijeru_austrijalije_povodom_prihvatanja_nezavi.

³⁴ *Митрополит Амфилохије: Косово је наш Свети град Јерусалим*, Srpska Pravoslavna Crkva 22.02.2008, http://www.spc.yu/sr/mitropolit_amfilohije_kosovo_je_nas_sveti_grad_jerusalim.

ny internetowej Cerkwi pojawiały się regularne doniesienia na temat działań władz serbskich związanych z problemem kosowskim.

SPC a relacje z Rosją

Bardzo ważna dla nowych władz serbskich, które przejęły władzę w 2000 r., była akceptacja Rosji, która późno uznała wyborcze zwycięstwo Koštunicy. Niemniej jednak Serbowie docenili ten gest i bardzo szybko doszło do krótkiej wizyty nowego prezydenta w Rosji, w której towarzyszył mu patriarcha SPC Pavle, co było znaczącym gestem zarówno wobec Cerkwi, jak i Rosji. Głównymi przesłankami był fakt, że Moskiewską Cerkiew prawosławną i SPC oraz Rosję i Serbię łączyła tradycyjna przyjaźń. Było znaczące, że po przemianach w Serbii nie zamierzano odchodzić od schematu relacji z tradycyjnym przyjacielem, jakim była w oczach Serbów Rosja, zaś sam prezydent podkreślił, że FRJ i Rosję wiążą historyczne i duchowe więzi, co było przede wszystkim uwarunkowane prawosławiem³⁵.

Rosja wspierała (i wspiera nadal) politykę władz w Belgradzie. Angażuje się zarówno w związki gospodarcze, politykę międzynarodową, jak i wspiera Serbię w decyzjach dotyczących jej polityki wewnętrznej. Przykładem mógł być trwający od kilkudziesięciu lat spór pomiędzy Serbską Cerkwią Prawosławną a Macedońską Cerkwią Prawosławną. Kościół macedoński dążył do odłączenia i niezależnienia się od duchowieństwa serbskiego. Mimo iż autokefalia została ogłoszona przez MPC jeszcze w latach sześćdziesiątych XX w., a więc w okresie komunistycznej ti-towskiej Jugosławii, SPC tego faktu nie uznała. Mimo że oba te państwa pozostawały w przyjaznych relacjach, spór cerkiewny pozostał niezmienny. Serbskie władze kościelne utrzymują w Macedonii swoich przedstawicieli, Macedończycy swoich, zaś spór między nimi okresowo narasta. Również i w tej kwestii Rosja opowiada się po stronie serbskiej³⁶.

SPC podkreślała niejednokrotnie na łamach swoich oficjalnych publikacji szczególne, „braterskie” wręcz związki z narodem rosyjskim. Przykładem mogły być choćby spotkania kulturalne społeczności serbskiej i rosyjskiej, które miały miejsce w Australii w Blacktown, podczas których dochodziło – poza występami folklorystycznymi – do manifestacji solidarności wobec kwestii Kosowa czy innych „serbskich terytoriów” (chodziło o obszary zamieszkałe przez Serbów, które wchodziły obecnie w skład niepodległych republik byłej SFRJ)³⁷.

Serbska Cerkiew odnotowywała skrupulatnie wszystkie ważniejsze wydarzenia i święta obchodzone przez rosyjską Cerkiew, regularnie zamieszczając o nich in-

³⁵ S. Biserko, *Srbija na Orijentu*, Beograd 2004, s. 337.

³⁶ *Moskva povikiva na prodolzuvanja na pregovorite megu SPC i MPC*, „Utrinski Vesnik”, 20.07.2002.

³⁷ *Вече српско-руског братства у Блектауну*, 9.11.2007, http://www.spc.rs/sr/vece_srpskoruskog_bratstva_u_blektaunu (dostęp 11.09.2009), *Изложба о Косову и Метохији у Москви*, 11.12.2007, http://www.spc.rs/sr/izlozba_o_kosovu_metohiji_u_moskvi (dostęp 11.09.2009), *Русија – Косово: камен вати*, 21.01.2008, http://www.spc.rs/sr/rusija_kosovo_kamen_vapi (dostęp 11.09.2009).

formacje. Podobnie podkreślano każdy przyjazny gest, który miał miejsce w życiu duchownych obu krajów, np. podarowanie dzwonu dla parafii w Beranie. Co więcej, publikowano informacje nie tylko dotyczące spotkań duchownych obu Cerkwi, ale i spotkania przedstawicieli władz państwowych (zarówno między sobą, jak i ich wizyty składane duchownym obu krajów)³⁸.

Gesty przyjaźni (np. pomoc humanitarna) czy solidaryzowania się Rosjan z Serbami zaczęły być szczególnie podkreślane po 17 lutego 2008 r. Rosja zajęła stanowisko zgodne z oczekiwaniami serbskich władz i mimo uznania nowego państwa kosowskiego przez większość mocarstw i państw europejskich, nie uczyniła tego, blokując jednocześnie przyjęcie Kosowa do ONZ³⁹.

SPC na łamach swoich publikacji często donosiła – po 17 lutego 2008 r. – o szczególnej solidarności Rosjan, zarówno rosyjskiego duchowieństwa, jak i władz kremleskich w tej kwestii. Warto dodać, że poza wsparciem politycznym i słownym Rosja okazywała regularną pomoc materialną dla Serbów, nie tylko w Kosowie, ale i w innych republikach byłej Jugosławii. Była to pomoc bezpośrednia dla ludzi, pomagano też przy odnowie obiektów – najczęściej sakralnych⁴⁰.

Poza tym politycy rosyjscy poruszali poważny problem, jakim stał się handel organami ludzkimi, powiązany z szerszą działalnością organizacji przestępczych, zajmujących się handlem kobietami i narkotykami, których główny szlak przebie-

³⁸ *Юбилей Руске Патријаршије*, 19.11.2007, http://www.spc.rs/sr/jubiley_ruske_patrijarsije (dostęp 11.09.2009), *Књига Основ социјалног учења Руске Православне Цркве предата наги римском*, 12.11.2007, http://www.spc.rs/sr/knjiga_osnov_socijalnog_ucenja_ruskepravoslavne_crkve_predata_papi_rimskom (dostęp 11.09.2009), *Руска звона у Беранам*, 29.11.2009, http://www.spc.rs/sr/ruska_zvona_u_beranama (dostęp 11.09.2009), *Руски Патријарх честитао Патријарху Павлу јубилеј*, 6.12.2007, http://www.spc.rs/sr/ruski_patrijarh_cestitao_patrijarhu_pavlu_jubiley (dostęp 11.09.2009), *Освећана руска црква Свете Екатерине у Риму*, 10.12.2007, http://www.spc.rs/sr/osvestana_ruska_crkva_sвете_ekaterine_u_rimu (dostęp 11.09.2009), *Председник Тадић честитао новоизабраном Патријарху московском и целе Русије Г. Кирилу*, 29.01.2009, http://www.spc.rs/sr/predsednik_tadic_cestitao_novoizabranom_patrijarhu_moskovskom_cele_rusije_g_kirilu (dostęp 15.09.2009).

³⁹ *Интервју Сергеја Лаврова*, 3.03.2008, http://www.spc.rs/sr/intervju_sergeja_lavrova (dostęp 12.09.2009), *Москва: Србе не присиљавати на прихватање независности*, 5.03.2008, http://www.spc.rs/sr/moskvasrbe_ne_prisiljavati_na_prihvatanje_nezavisnosti (dostęp 12.09.2009), *Позиције Србије и Русије о Космету засноване на међународном праву*, 7.03.2008, http://www.spc.rs/sr/pozicije_srbije_i_rusije_o_kosmetu_zasnovane_na_medjunarodnom_pravu (dostęp 12.09.2009), *У среду првих 40 тона помоћи за Косово из Русије*, 1.04.2008, http://www.spc.rs/sr/u_sredu_prvih_40_tona_pomoci_za_kosovo_iz_rusije (dostęp 12.09.2009), *Русија послала помоћ косовским Србима*, 1.04.2008, http://www.spc.rs/sr/rusija_poslala_pomoc_kosovskim_srbima (dostęp 12.09.2009), *Халилзад и Чуркин опречног мишљења о Косову*, 12.03.2008, http://www.spc.rs/sr/halilzad_i_curkin_oprecnog_misljenja_o_kosovu (dostęp 12.03.2009), *Пријем високе делегације из Русије*, 7.08.2008, http://www.spc.rs/sr/prijem_visoke_delegacije_iz_rusije (dostęp 14.09.2009).

⁴⁰ *Позиције Србије и Русије о Космету засноване на међународном праву*, 7.03.2008, http://www.spc.rs/sr/pozicije_srbije_i_rusije_o_kosmetu_zasnovane_na_medjunarodnom_pravu (dostęp 12.09.2009), *Русија помаже обнову светиња на Косову и Метохији*, 7.05.2008, http://www.spc.rs/sr/rusija_pomaze_obnovu_svetinja_na_kosovu_i_metohiji (dostęp 14.09.2009), *Пријем високе делегације из Русије*, 7.08.2008, http://www.spc.rs/sr/prijem_visoke_delegacije_iz_rusije (dostęp 14.09.2009), *Москва жели да се укључи у обнову манастира на Косову и Метохији*, 8.05.2008, http://www.spc.rs/sr/moskva_zeli_da_se_ukljuci_u_obnovu_manastira_na_kosovu_i_metohiji (dostęp 14.09.2009).

gał m.in. przez Kosovo i Albanie, zaś o tę działalność oskarżano Albańczyków. Temat ten poruszany był również w mediach serbskich, zarówno świeckich, jak i cerkiewnych⁴¹.

SPC w byłych republikach jugosłowiańskich

Poza problemem kosowskim SPC przywiązywała dużą wagę do położenia zarówno ludności serbskiej jak i duchowieństwa prawosławnego w byłych republikach jugosłowiańskich. Specyfika wynikała z faktu, że Serbowie zamieszkiwali wszystkie były republiki byłej SFRJ. Należy zwrócić uwagę, że Cerkiew zdecydowanie odbiegała sposobem ujęcia tematu od stanowiska władz w Belgradzie. Podczas gdy serbscy politycy po roku 2000 starali się budować co najmniej poprawne relacje dyplomatyczne z byłymi republikami jugosłowiańskimi, mimo nie do końca wyjaśnionych i zaakceptowanych zaszłości z okresu wojen, duchowieństwo koncentrowało się głównie (podobnie jak w przypadku kosowskim) na ukazywaniu negatywnych aspektów związanych z trudną koegzystencją. Donoszono o każdym, nawet najdrobniejszym akcie wandalizmu, którego ofiarą padali Serbowie lub mienie do nich należące, od poważnych podpałek, rozbijania szyb, niszczenia płaskorzeźb do wypisywania na ścianach haseł antyserbskich⁴².

Ponadto SPC stała się organizatorką spotkań z okazji wszelkiego rodzaju rocznic, które obchodzono w sposób bardzo uroczysty – czy to z okazji ludobójstwa nad Serbami w czasie II wojny światowej czy też w okresie wojen 1991-1995. Obszerne informacje o tych rocznicach również zamieszczano w oficjalnych publikacjach, co było – zdaniem autorki – niepotrzebnym i nic niewnoszącym nieustannym odwoływaniem się do krzywd, jakich doznał naród serbski od innych narodów byłej Jugosławii – głównie Chorwatów i Muzułmanów⁴³.

⁴¹ *Нови докази о трговини органима*, 23.02.2009, http://www.spc.rs/sr/novi_dokazi_o_trgovini_organima (dostęp 15.09.2009), *Органи отетих продавани у Турској*, 1.04.2009, http://www.spc.rs/sr/organi_otetih_prodavani_u_turskoj (dostęp 17.09.2009), *Европа истражује случај трговине органима на Космету*, 4.08.2009, http://www.spc.rs/sr/evropa_istrazuje_slucaj_trgovine_organima_na_kosmetu (dostęp 17.09.2009).

⁴² *Коме смета Православни храм у Карловцу*, 3.12.2007 (dostęp 11.09.2007), *Нова демократија у Пули*, 5.12.2007, http://www.spc.rs/sr/nova_demokratija_u_puli (dostęp 11.09.2009), *Проваљен храм Светог Георгија у Книну*, 9.11.2007, http://www.spc.rs/sr/provaljen_hram_svetog_georgija_u_kninu (dostęp 11.09.2009), *Обијена црква у Биљешеву код Какања*, 6.11.2007, http://www.spc.rs/sr/obijena_crkva_u_biljesevu_kod_kaknja (dostęp 10.09.2009), *Скрнављење православног гробља у Бенковцу*, 16.05.2008, http://www.spc.rs/sr/skrnavljenje_pravoslavnog_grobља_u_benkovcu (14.09.2009), *Запаљена црквена застава у Тузли*, 6.01.2009, http://www.spc.rs/sr/zapaljena_crkvena_zastava_u_tuzli (dostęp 15.09.2009).

⁴³ *У Бања Луци одржана Друга седница Саборског одбора за изучавање геноцида над СПЦ у Босни и Херцеговини*, 2.11.2007, http://www.spc.rs/sr/u_banja_luci_odrzana_druga_sednica_saborskog_odbora_za_izucavanje_genocida_nad_spc_u_bosni_i_hercego (dostęp 10.09.2009), *Забринутост Срба у Далмацији*, 21.06.2007, http://www.spc.rs/sr/zabrinutost_srba_u_dalmaciji (dostęp 10.09.2009), *У Хрватској као у доба најжешћег комунизма*, 31.12.2007, http://www.spc.rs/sr/u_hrvatskoj_kao_u_doba_najzescceg_komunizma (dostęp 11.09.2009), *Парастос жртвама Олује*, 5.08.2008, http://www.spc.rs/sr/parastos_zrtvama_oluje (dostęp 11.09.2009).

Faktem jest, że wydarzeń tych nie należało ukrywać i duchowni, czy nawet Belgrad, mieli prawo stanąć po stronie dyskryminowanych przedstawicieli własnego narodu. Do problemów tych należało jednak podejść ze szczególną ostrożnością zarówno ze względu na świeżość wydarzeń, jak i chęć poprawy stosunków, zdeterminowaną m.in. wspólnymi priorytetami, jakimi były poprawienie położenia na arenie międzynarodowej oraz chęć zintegrowania się ze strukturami międzynarodowymi, takimi jak NATO czy Unia Europejska.

SPC wydawała się (i wydaje nadal) przedstawiać jednostronne stanowisko w tej kwestii, które sprowadza się do konsekwentnego podkreślania obecności serbskiego prawosławia w tamtych republikach i jego złego położenia, jakby chciano powiedzieć: my tam byliśmy i wciąż jesteśmy obecni, chociaż otacza nas powszechna niechęć, a wręcz nienawiść.

Mimo deklaracji potrzeby ekumenizmu i wspomnianych spotkań międzywyznaniowych, w kwestii przedstawicieli byłych republik jugosłowiańskich sprawa przedstawiała się nieco inaczej. Rzadko dochodziło do spotkań, jak choćby z politykami innych państw (głównie prawosławnych, ale nie tylko) – Grecji czy Rosji. Kontakty z przedstawicielami politycznymi ograniczały się przeważnie do Serbów z Bośni i Hercegowiny czy Chorwacji⁴⁴.

Podobnie jak w ukazaniu wcześniejszych przykładów, tak i tutaj postawy duchowieństwa, kreowanej w wypowiedziach jej przedstawicieli, nie należało utożsamiać ze stanowiskiem wszystkich duchownych Cerkwi. Niejednokrotnie jednak trudno było przypisać pewne opinie jednostkom lub grupom osób, ponieważ wiele publikowanych tekstów miało pretensje do przedstawiania oficjalnej linii Cerkwi, co nie zawsze było prawdą, jednak brakowało oficjalnych zaprzeczeń lub sprostowań⁴⁵.

Zakończenie

„Koniec lat dziewięćdziesiątych nie przyniósł jakiegoś wyraźnego przesunięcia akcentów, rozmieszczonych na początku tego dziesięciolecia”⁴⁶. Rzadko pojawia-

spc.rs/sr/parastos_zrtvama_oluje (dostęp 14.09.2009), *Неонацистичка претња српском и јеврејском народу у Хрватској*, 15.01.2008, http://www.spc.rs/sr/neonacisticka_pretnja_srpskom_i_jevrejskom_narodu_u_hrvatskoj (dostęp 11.09.2009).

⁴⁴ *Милорад Додик посетио патријарха Павла*, 2.12.2007, http://www.spc.rs/sr/milorad_dodik_posetio_patrijaha_pavla (dostęp 11.09.2009), *Сусрет Владике Василија и Премијера РС Милорада Додика*, 5.07.2008, http://www.spc.rs/sr/susret_vladike_vasilija_i_premijera_rs_milorada_dodika (dostęp 14.09.2009), *Митрополит Николај примио преставнике грчког континента ЕУФОР-а*, 10.06.2008, http://www.spc.rs/sr/mitropolit_nikolaj_primio_prestavnike_grckog_kontinenta_eufora (dostęp 14.09.2009), *Митрополит Николај сусрео се са амбасадорима земаља чланица ЕУ у БиХ*, 10.06.2008, http://www.spc.rs/sr/mitropolit_nikolaj_susreo_se_sa_ambasadorima_zemalja_clanica_eu_u_bih (dostęp 14.09.2009), *Сусрет Митрополита Николаја са гђом. Мавроскелиду, амбасадорком Грчке у БиХ*, 14.08.2008, http://www.spc.rs/sr/susret_mitropolita_nikolaja_sa_gdjom_mavroskelidu_ambasadorkom_grcke_u_bih (dostęp 14.09.2009).

⁴⁵ D. Gil, op. cit., s. 213.

⁴⁶ Ibidem.

jąca się tematyka relacji pomiędzy władzą świecką a duchowieństwem, czy też komentarze na temat polityki państwowej, nie oznaczały, że polityka Belgradu leżała na marginesie zainteresowań duchownych. Raczej należy stwierdzić, iż relacje Cerkwi ze świeckimi władzami były i są nadal na tyle stabilne, że ich komentowanie nie było wymagane. Swoje stosunek do polityki władz duchowni wyrażali poprzez realizowanie równoległej, niezależnej od państwowej, cerkiewnej polityki wobec problematycznych obszarów byłej SFRJ, zamieszkanymi przez Serbów, które weszły – mimowolnie – w skład innych państw. Chodziło tutaj przede wszystkim o Bośnię i Hercegowinę, Chorwację i Kosowo. Nie można nie zauważyć, że ton oficjalnych wypowiedzi, jakie były publikowane na łamach choćby oficjalnej strony SPC, nie sprzyjał budowaniu dobrosąsiedzkich stosunków czy poprawie relacji i wizerunków między narodami byłej Jugosławii, które zostały zniszczone w okolicznościach wojen w latach dziewięćdziesiątych XX w. Nowoczesne formy działania, które przyjęli duchowni po 2000 r., nie współgrały z ideologicznymi i faktycznymi przemianami w łonie Kościoła, który nie zmienił swojego wizerunku od 20 lat. Cechuje go swoista dwoistość, która z jednej strony nakazuje realizować ekumeniczny i międzynarodowy dialog, z drugiej zaś podsycia niechęć do (nie tak) dawnych antagonistów swoją retoryką i postawą nawołującą do starotestamentowej zasady „oko za oko, ząb za ząb”. Koresponduje to z polityczną i społeczną postawą Serbów rozdartych między nacjonalizmem i pielęgnowaniem pamięci o niesprawiedliwych krzywdach, których ten naród doznał w latach dziewięćdziesiątych XX w., a chęcią jak najszybszego „zeuropeizowania się”, przystąpienia do Unii Europejskiej i życia według „europejskich standardów”. Ta dwoistość wynika, jak pisze Dorota Gil, z „nieprzewidywalnego w prawosławiu konfliktu między świadomością narodową a ekumeniczną”⁴⁷.

Warto jeszcze zaznaczyć, że największą uwagę oficjalne publikacje poświęcały wydarzeniom w łonie samego Kościoła: świętom kościelnym, dyskusjom na temat liturgii, uroczystościom, informacjom o obiektach sakralnych, korespondencji i spotkaniom przedstawicieli duchowieństwa zarówno na obszarze samego państwa, jak i za granicą. Dużą wagę SPC przywiązywała również do istnienia, działalności i kontaktów Autokefalicznych Cerkwi Prawosławnych w różnych, nawet bardzo odległych miejscach na świecie (np. Nowa Zelandia, Chiny, Australia, Kenia, Białoruś czy Madagaskar). Można było znaleźć informacje, co się dzieje z prawosławiem za granicą lub o jego relacjach z różnymi świeckimi ośrodkami zagranicznymi. Doniesienia te wskazują, jak prężnie działa Cerkiew prawosławna i mimo wszystko stara się realizować politykę ekumeniczną; stawia na ścisłą współpracę nie tylko z innymi Cerkwiami prawosławnymi, ale też z Kościołem katolickim. Ponadto, nie jest jej obojętne położenie wyznawców prawosławia i funkcjonowanie Kościołów prawosławnych na całym świecie. Uwzględniając wszystkie teksty, wypowiedzi, informacje i orzeczenia publikowane na oficjalnej stronie SPC, w roku 2007 71% tekstów stanowiła właśnie ta tematyka.

Faktem jest, że sytuacja Cerkwi jest dziś równie trudna jak innych Kościołów, np. katolickiego. Cerkiew prawosławna ma o tyle bardziej skomplikowaną sytuację,

⁴⁷ Ibidem, s. 208.

ponieważ jest ona dodatkowa obciążona wydarzeniami z niedalekiej przeszłości. Z jednej strony SPC, która po okresie laickiego (lub wręcz ateistycznego) okresu komunistycznego nie zdążyła odbudować w okresie ostatniej dekady XX w. należytej sobie pozycji w społeczeństwie, musi wciąż zmobilizować serbskie społeczeństwo do religijnej odnowy, ale i przekonać je równocześnie, że sama jest do tego zdolna mimo błędów z okresu niedawnej przeszłości. Ponadto musi się odnaleźć wobec nowych wyzwań reform i transformacji, do której dążą władze serbskie, a która oznacza integrację ze strukturami demonizowanej niejednokrotnie Europy Zachodniej, co oznacza przyjęcie wielu haseł i dogmatów dalekich od nauki Kościoła.

THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH AND POLICY OF THE SERBIAN AUTHORITIES AFTER 2000

Summary

After 2000, Serbia experienced change on its political scene. Slobodan Milošević, who had ruled the country in tandem with his Socialist Party of Serbia (SPS) for the last 13 years, resigned and the rule passed to parties in opposition throughout 1990s. Their program caused the turn in country's foreign policy as well as inside the republic. This brought the need of change to Serbian Orthodox Church, which was strongly involved in political and social life of Serbian society, too.

In the mid-1980s, the Socialist Party of Serbia experienced its renaissance, while its position was restored and alliances with some other actors on Serbian political scene were made. During wars in former Yugoslavia in 1991-1995 and 1999, SPS was active in defence of Serbian interests. Even though its voice was closely coupled with state politics, it was independent and individual.

Since 2000, the concept of national interests has gained the new meaning and divided the society. New political reality of Serbia in 2000-2009 put the SPS before new challenges. The country's clergy was forced to confront the existing relationship with the state in new circumstances.